

ac similis, cum ut plurimum debeat esse plane diversus et dispar (1). Hinc intelligitur, quod dictu incredibile est, cur Cartesius serio conatus fuerit demonstrare ignem non habere perceptionem caloris, neque pomum gustare sapes. Licet hoc ultro illi demus et sine eius demonstratione, cum concedere in contrariam sententiam vix aut ne vix quidem ab insania distret; tamen si vera essent cartesiana principia, fatendum foret lapidem videre colorem, et pomum gustare saporem, quin quidquam proficerent conatus Cartesii admittentis principia, et detrectantis errores qui ex illis principiis necessario oriuntur.

Oppon. 6.º In cognitione sensibilis communis si duo sensus contraria referant, intellectus debet iudicium ferre inter sensum errantem et sensum veracem per cognitionem habitam ab ipso sensu. Atqui iudicium hoc nullum est. Ergo nequit haberi certitudo de sensibili communi et de sensibili per accidens.

Resp. Dist. mai. Intellectus iudicat de sensibili communi per cognitionem habitam a sensu percipiente ipsum sensibile commune, **Neg.** Per propositionem habentem esse ratum in intellectu et acceptam a sensibus proprium sensibile attingentibus, **Conc.** *Contradist. min.* et *Neg. conc.*

Explico. Cum intellectus iudicat inter duos sensus habentes diversum iudicium de sensibili aliquo communi, puta inter visum iudicantem remum immersum in aqua esse fractum seu inflexum, et inter tactum iudicantem remum esse integrum et rectum, si sententia intellectus inniteretur relationi tactus, iudicium eius solido careret fundamento, quia praesupponeret tactilem potentiam esse veracem. Verum non ita est, nam intellectus approbat iudicium tactus contra visum aliqua propositione fretus, quae est ei notissima, nempe quod nullum corpus durum vel frangitur, vel inflectitur per contactum et resistentiam corporis molliis et liquidi; quae propositio accepta fuit a sensibus iudicantibus de proprio sensibili, qui non errant, uti vidimus (2).

ARTICULUS VI.

DE CRITERIO VERITATIS SEU DE CAUSA CERTITUDINIS.

RATIO TRACTATIONIS. Quandoquidem in superioribus articulis certam ratamque veritatem nostrarum cognitionum contra inanes Scepticorum conatus vindicavimus, operae pretium erit ad rei de qua agimus complementum pauca primoribus, ut aiunt, labris delibare de alia quaestione quam cartesiana philosophiae adstipulatores longe

(1) *Metaph.* lib. I, lect. 10, et *De Anima*, lib. II, lect. 12.

(2) *Cf. Scorum*, 1 *Sent. Dist.* 3, q. 4, n. 12.

lateque persequi et explicare solent, ut intellectum humanum sanare possint a morbo illo dubitationis quem philosophica recentium placita in ipso ingenerarunt. Huiusmodi quaestio inscribitur *de criterio veritatis*, et eo spectat ut assignetur regula quaedam seu norma discernendi verum a falso et determinandi causam ob quam intellectus certo et indubitanter assentiat veritati. Sed antequam de re proposita iudicium feramus, non erit inopportunitum cursim in mentem revocare principia philosophandi tum veterum tum recentiorum, ex quibus sponte sua, et tamquam ex nativo fonte exortus est scepticismus, et ea inter se conferre. Sic melius evidentiusque apparebit novatam a Cartesio philosophiam in subvertenda veritate mirum quantum valuisse, in sanandis vero vulneribus rationi humanae inflictis impotem ineptamque se ostendisse.

Vetus et recens philosophia confertur. Veteres philosophi, quos Aristoteles invicte refutavit, decernentes intellectum nostrum cognoscere quod in seipso est, ipsumque esse causam et mensuram veritatis, in eam concessere sententiam, quod reponeret veritatem in existimatione nostri intellectus, et consequenter huic placito affirmarent duo contradictoria posse simul esse vera. Constituto hoc falso et lubrico dogmate, quod decernit verum esse id quod apparet, facilis et spatiosa parata fuit via Pyrrhoniis, qui edixerunt ab omnibus retinendum esse assensum, cum intellectus minime contueatur res prout sunt in seipsis, sed quemadmodum referuntur ad ipsum. Recentes philosophi, praesertim quos cartesiana labes invasit, renovantes veterum errorem, nec detrectantes Pyrrhonorum dogma assentium intellectum cognoscere res prout ad ipsum referuntur, et consequenter negantium absolutam veritatem, diserte et conceptis verbis professi sunt ideam seu perceptiones esse obiectum intellectus, qui immediate percipere nequit nisi proprias affectiones modificationesque. Doctrina haec, quae foecunda universalis dubitationis semina et causas in se complectebatur, magnam sectatorum turbam naeta est, longeque propagines distendit inter philosophiae cartesiana cultores, qui ex hoc dogmate diversimode philosophantes in diversos oppositosque errores progressi sunt, parum dissimiles ab erratis Ethnicorum philosophorum. Si enim obiectum intellectus est idea et affectio cognoscentis, cum mens non cognoscat nisi obiectum suum, et de eo certitudinem habeat, consequitur plane intellectum non cognoscere res a suis actibus distinctas, neque quidquam certo decernere sint necne an non sint extra cognitionem in ordine reali. Quod ne transversum quidem digitum discedit a decretis Pyrrhonorum.

Quam ad rem cum recentes philosophi ex una parte cernerent se ceterosque homines certo et immobiliter cognoscere quamplurimas veritates sive immediate sive mediate evidentes; et ex adverso vident intellectum non posse certo assentiri nisi suo obiecto, quod ab

ipsis in ideis seu perceptionibus constitutum fuerat, in duas potissimum sectas divisi sunt. Alii quippe audentiores decreverunt nos non cognoscere res, sed tantum phaenomena seu apparentias, et hac via in scepticismum prolapsi sunt: alii contra conati sunt res omnino dissociabiles consociare, nempe certitudinem nostrae cognitionis cum Idealistarum dogmate. Cum ergo explicandum veniret qua ratione ac via intellectus cognoscens ideas seu perceptiones suas posset certo decernere de rebus extra ipsum positis, quaestionem instituerunt *de ponte*, uti aiebant, qua traicere possent intellectum, ut ex cognitione suorum actuum ad cognitionem rerum in infinitum differentium ac distantium egrederetur, et ex angusto *subjectivismi* domicilio in campum apertum totius mundi visibilis discurreret. Quod cum explicatum esset impossibile, errores vanasque sententias supra errores et absurda cumulaverunt; et sic, ut de minutis philosophis taceamus, Cartesius ad Dei veracitatem se contulit, Reidius ad inspirationem, Humius ad fidem instinctivam discessit, et demum Malebranchius tuitus est nos cognoscere res in rationibus Dei aeternis. Haec vana solvendi quaestionem insolubilem molimina, illis philosophis viam paraverunt, qui omnem absolutam veritatem negarunt et discrete professi sunt intellectum hominis esse causam et mensuram veritatis rerum. Cum autem ens et verum convertantur, constanter omnino iidem tradiderunt, intellectum producere seu ponere ipsas res, nempe ipsa obiecta intelligibilia; et tandem, ne quid absurdi suo careret assertore ac patrono, non defuit qui effutiret intellectum non solum efficere suum cognoscibile, sed etiam seipsum gignere ac producere.

Ex hoc polluto fonte ortus est error illorum philosophorum qui perperam omnino explicant progressum et perfectibilitatem generis humani. Sicut enim veteres Pyrrhonii veritatem in singulis hominibus, ita recentes isti in singulis aetatibus eam variari arbitrati sunt. Hoc falso admodum asseritur; siquidem veritas cuius est scientia, immobilis semper et firma remanet; intellectus contra mutatur cum vel ex errore vel ex ignorantia ad veritatis cognitionem, vel ex inchoata et imperfecta scientia ad expletam et absolutam rerum notitiam progreditur. Hinc non veritas, quae eadem est et immota, sed intellectus capax est progressionis, eo quod intelligendo fieri possit intentionaliter quodammodo omnia, quemadmodum Philosophus scite animadvertit.

Sic cartesiana philosophandi ratio, quae non solum quoad principia et causas rerum materialium; sed etiam quoad humani intellectus cognitionem revocabat commenta et errores veterum Ethnicorum iam pridem ab Aristotele et a Doctoribus Ecclesiae refutatos, in ipsa Christianae Religionis luce ad omnia illa systemata et errores arma comparavit quae et germanae philosophiae et ipsi Religioni revelatae exitium clademque conabantur inferre. Hoc in causa fuit cur Petrus Leroux,

Cartesio certe non infensus, minime veritus sit haec scribere: « Cartesius exortus est ut *emancipatio* religiosa ad omnia sua consecraria perduceretur, et ut civilis societas (*le monde laïque*) ab Ecclesiae vinculis esset plene et radicitus expedita » (1). Quis ergo iure mirabitur si Sacra Congregatio a libris notandis quae custos est et vindex christianae doctrinae decreto suo opera Cartesii philosophica proscripsit? (2) Sed ad propositum revertamur.

Quid criterium veritatis? Ut altius aliquanto rem repetamus, vox *κρίσιον*, latine iudicium seu norma, usurpata fuit ad significandum tum iudicandi instrumentum, idest partem animae rerum iudicatricem et arbitram, tum illud unde iudicandi rationem petimus; ideoque criterium veritatis significare potest sive instrumentum cuius ope de rerum veritate certo et infallibiliter decernimus, nempe intellectum late sumptum prout complectitur etiam rationem; sive id propter quod intellectus vel ratio certum de cuiuslibet rei veritate iudicium proferat, ideoque tum in prima, tum in secunda acceptione indiscriminatim appellari solet criterium veritatis vel certitudinis.

Iam vero apud Graecos Pyrrhonii, qui decernebant ab omnibus cohibendum esse assensum, eo quod nihil certi de rebus a nobis sciri posset, agitare coeperunt quaestionem de criteriis veri, uti testatur Sextus Empiricus (3), idest de instrumentis quibus ad verum capesendum natura nos instruxit et locupletavit, eo consilio ut ostenderent nostras cognoscendi facultates imparaes esse ad veritatem certo assequendam, et consequenter prudentius esse ab omnibus firmam assensionem retinere. Profligato ab Ecclesiae Patribus et a christianis philosophis pyrrhonismo, ipsa quaestio de criteriis veritatis evanuit et oblivioni tradita fuit; nam omnes, docente ipsa natura, certo persuasi erant facultates, quae a natura ad res cognoscendas erant ordinatae, non posse a proprio obiecto rite percipiendo deficere, nisi per accidens. Simili modo intelligebant, veritatem hanc neque posse in dubium revocari ab homine sano, neque contra impugnantem posse demonstrari, cum sive rationes de ea dubitandi, sive rationes ipsam concludendi, necessario praesupponerent facultates cognoscitivae esse idoneas ad res certo et infallibiliter cognitione assequendas. Sicut enim equus ad cursum, ad arandum bos, ad indagandum canis, ita ad intelligendum veroque firmiter assentiendum natus est homo.

Sed postquam philosophandi ratio ducta ab Aristotele et a SS. Patribus Ecclesiaeque Doctoribus perfecta, a philosophis recentis aetatis deformata fuit, ipsa tutissima et omnibus perspicua sciendi principia et communes veritates subversae fuerunt, et iterum de omnibus du-

(1) *Réfutation de l'éclectisme*, p. 1, § 1.

(2) Decr. 20 Nov. 1663, donec corrigantur.

(3) *Hypoth. Pyrrh.* passim.

bitari coeptum est; nam philosophia, quam Cartesius adornaverat, necessaria et naturali consecutione dubium de obiectiva rerum realitate progignebat. Hinc cum novatae philosophiae plerique sectatores certitudinem ab ipsa natura acceptam servare disciperent, et simul prosteri lubrica illa dogmata, quae cum certa rerum cognitione fronte adversa pugnabant, post male ominatam illam inquisitionem *de ponte* seu de transitu intellectus a cognitione idearum ad cognitionem rerum, aliam ingressi sunt agitare quaestionem a magnis philosophis posthabitam utpote futilem et supervacaneam, idest *de criteriis*, seu normis aut iudiciis discernendi verum a falso.

Nimirum dilacerato certitudinis patrimonio, et extincto ipso rationis lumine sub quo veritates necessariae et communes seu principia per se notissima ita cunctis innotescunt hominibus, ut eorum intellectum immobiliter determinent ad unum, normas et iudicia quaesiverunt, quibus certitudo obtineretur, quam, si vera essent eorum principia, nunquam ipsi haberent nec habere possent! Norma seu iudicium discernendi an aliqua enuntiatio vera sit vel falsa tunc adhiberi potest, cum aliqua ratio dubitandi suppetit. Hoc autem solum contingere potest in veritatibus non per se notis quoad nos; minime vero in veritatibus primitivis, et omnibus notissimis, cuius contrarium ne cogitari quidem potest. Hinc principia universalis scientiarum, quorum termini sunt in notitia omnium sponte sua et vi propria determinant intellectum ea cernentem; veritates contra non per se notae nobis, si quando mentem ancipitem fluctuantemque deserunt, certo a nobis cognoscuntur per analysim, seu resolutionem in principia nota ex quibus conclusae sunt per ratiocinium.

Quam ad rem si norma discernendi veritates de quibus intellectus ambigit, idest conclusiones non evidentes nulla alia esse potest nisi resolutio earundem in principia et veritates per se notas, profecto affirmandum est quaestionem de generali criterio veritatis ex eo ortam esse, quod falso et inscite praesupponatur iure dubitari posse de omnibus veritatibus, et omnes veritates esse demonstrandas vel posse demonstrari, ideoque resolvi in principia per se nota et indemonstrabilia. Velle autem omnia demonstrare est pugnantia secum loqui, et ipsam interimere demonstrationem, quae veritatem per se notam necessario subaudit in quam ultimo resolvi possit conclusio: veritas autem per se nota demonstrari neque potest neque indiget.

Doctrina peripatetica. Ex haecenus disputatis pronum est intelligere ac concludere 1) inquisitionem de generali criterio veritatis esse vanam et secum pugnantem; 2) normam seu mensuram seu iudicium esse quid formaliter distinctum ab eo, cuius est norma, mensura et iudicium; 3) non omnes veritates ad pariendam in intellectu certitudinem egere norma vel mensura ab ipsis formaliter distincta; 4) quasdam veritates per se invidentes et absconditas normam seu

mensuram et iudicium quo manifestantur et certo cognoscuntur nancisci in veritatibus per se notis. Huiusmodi doctrinam sic describit S. Thomas: « Potest intellectus noster considerari uno modo secundum se, et sic determinatur ex praesentia intelligibilis;... et hoc quidem contingit in his quae statim lumine intellectus agentis intelligibilia fiunt, sicut sunt prima principia, quorum est intellectus: et similiter determinatur iudicium sensitivae partis ex hoc quod sensibile subiacet sensui, quorum principalior et certior est visus: et ideo cognitio intellectus vocatur visio. Alio modo potest considerari intellectus noster secundum ordinem ad rationem quae ad intellectum terminatur, dum resolvendo conclusiones in principia per se nota, earum certitudinem efficit, et hoc est assensus scientiae » (1).

Ambiguitas quaedam e medio tollitur. Cum quidam philosophi cartesianis placitis merito infensi affirmant intellectum nostrum in sua cognitione determinari ad unum a re sive immediate sive mediate evidenti, idest a suo obiecto intelligibili clare perspecto, verissime loquuntur. Nam intellectus noster accipit cognitionem a rebus, quae ad ipsum comparantur ut mensura ad mensuratum, et ideo ut determinetur ad assentiendum alicui cognito, necesse est ut obiectum intelligibile ipsi evidenter appareat et clare videatur sicuti est, et sic poterit determinare intellectum per formam intelligibilem, et intellectus cognoscat veritatem quia res est, non autem res erit quia intellectus ipsam cognoscat. Haec omnia tum verissima sunt et ex fontibus Aristotelis et S. Thomae fideliter expressa, tum radicitus subvertunt cartesianae doctrinae fundamentum ex qua humanae certitudinis exitium tamquam ex venenato fonte manavit. Quare si nomine criterii veritatis intelligeretur id quod mentem determinat ad assensum firmum, tamquam causa et mensura nostrae cognitionis, tunc recte reponendum foret mensuram et causam cognitionis nostrae esse *evidentiam ontologicam*, idest quidditatem rei sive immediate sive mediate evidentem. Hoc autem nihil aliud significaret, nisi intelligibile in actu collucens intellectui et ab eo visum generare certam cognitionem et firmum assensum, quod est scienter dictum, et a Peripateticis philosophis semper propugnatum; sed neque explicat neque tangit controversiam de criterio veritatis eo sensu, quo agitur a recentibus Cartesianis.

Verum enim si nomine criterii intelligitur, prout de facto intelligunt recentes novatores, non id quod movet intellectum ad assensum ut causa cognitionis, sed iudicium aliquid vel norma, qua discernimus verum a falso, seu qua diiudicamus, an enuntiatio aliqua sit vera vel falsa, hoc sensu quaestio perperam ponitur et pessime admodum solvitur. Quaestio quippe quemadmodum posita est, evidenter prae-

(1) I Sent. Dist. 23, q. 2, a. 2, sol. 1.

supponit omnes veritates egere aliqua norma et indicio ut discernantur ab intellectu, ideoque intellectum posse de omnibus ambigere, et adhibita norma dubium deponere. Hoc est dictu absurdum, nam communes veritates et principia prima ita ab omnibus infallibiliter et certo cognoscuntur, ut impossibile sit cogitare oppositum. Immo si concederetur posse de omnibus ambigi, nulla amplius superesset ratio expediendae certitudinis, cum iure de ipsa criterii rectitudine addubitare possemus.

Conclusio. Veritates per se notae, uti ex dictis elucet, sunt per se certae, nempe per se generant certitudinem, quin recurrendum sit ad aliquam normam seu indicium, et consequenter inquirere in quo situm sit *generale* criterium veritatis, est cum adversariis pugnando castra coniungere, et doctrinae cartesianae inscienter adstipulari, quae cum ea doceat ex quibus vi sua enascitur universale dubium de rerum a nobis cognitarum realitate, frustra deinde se iactat mortiferum et insanabile vulnus sanare adhibito criterii fomento. Recentes quippe osoros philosophiae peripatetico-scholasticae tentantes quaestionem ab ipsa natura plenissime solutam in dubium revocare, et ductu philosophiae resolvere; non solum naturam vexaverunt, sed etiam philosophiam reddiderunt imbecillam et temerariam. Siquidem post tot tantasque controversias de certitudine ultro citroque agitatae contra ipsam naturae vocem, et contra omnem bene constitutam philosophiam, in turpissimum scepticismum et ipsi prolapsi sunt et hunc morbum exitialem ceteris communicare nituntur. Hoc maxime monere debet viros illos bene animatos, qui in restaurandis philosophiae ordinibus diligenter et strenue adlaborant, unicam rationem expediendae salutis in eo esse, ut philosophia quae a Religione per summum nefas dissociata fuit, iterum fiat Christiana, et iuxta mandata Leonis XIII Pontificis M. ea sciendi principia fideliter profiteatur, quae summus Aquinas tanta verborum sententiarumque perspicuitate explicavit. Si enim in statuendis philosophandi principii cum novatorum licentia vel minimum quis communicet, omnis eius conatus in eorum erroribus impugnandis irritus erit et inanis.

QUAESTIO IV.

De principiis scientiarum seu de axiomatibus.

CONTINUATIO RERUM. Cum munus rationalis disciplinae in eo sit, ut certum ratumque ordinem stabiliat in actibus rationis ad faciliorem veritatis acquisitionem, cumque veritas proprie et formaliter sit in intellectu componente et dividente, logicae potiores partes sunt indagare et determinare ordinem, quem mens servat in diversis iudiciis proferendis. Iam vero iudicia quibus mens veritati necessariae indubitanter assentitur alia sunt immediate nota, et dicuntur principia prima, alia cognoscuntur mediate, idest non per se, et vi terminorum, sed ope alterius termini, qui inter illos medius est, et appellantur veritates deductae et per ratiocinium conclusae, de quibus proprie est scientia, quae propterea dicitur a Philosopho habitus conclusionum.

Quare veritates per se notae omnibus, quae *communes, primariae, vel principia prima* nuncupantur, illae sunt quarum termini cognoscuntur ab omnibus; cum statim sub lumine intellectus agentis apprehendantur per species a rebus visibilibus abstractas, quin aliqua requiratur industria et rationis inquisitio, et hoc sensu dici solent innatae vel naturaliter menti insitae. Huiusmodi veritates universales sunt scientiarum semina, quia cum sint principia demonstrationis, ex ipsis nativa hominis intelligendi virtus evolvit conclusiones in ipsis virtualiter contentas.

Huiusmodi principia sic describuntur a S. Thoma: « Propositiones per se notae sunt, quae statim notis terminis cognoscuntur. Hoc autem contingit in illis propositionibus, in quibus praedicatum ponitur in definitione subiecti, vel praedicatum est idem subiecto. Sed contingit aliquam propositionem, quantum in se est, esse per se notam, non tamen esse per se notam omnibus, qui ignorant definitionem praedicati et subiecti... Illa autem sunt per se nota omnibus, quorum termini in conceptione omnium cadunt. Huiusmodi autem sunt communia, eo quod nostra cognitio a communibus ad propria pervenit. Et ideo istae propositiones sunt prima demonstrationum principia, quae componuntur ex terminis communibus, sicut totum et pars, ut: *Omne totum est maius sua parte*, et sicut aequale et inaequale, ut: *Quae uni et eidem sunt aequalia, sibi sunt aequalia*. Et eadem ratio est de similibus » (1). De istis ergo principiis communibus, uti monet Ari-

(1) *Metaph.* lib. IV, lect. 5; cf. *Poster. Analyt.* lib. I, lect. 19.